

KAZAKİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞININ TANINMA SÜRECİ VE TÜRK KAMUOYUNDAKİ YANKILARI*

THE PROCESS OF RECOGNITION OF KAZAKHSTAN'S INDEPENDENCE AND ITS REFLECTIONS IN TURKISH PUBLIC OPINION

Abdullah GÜNDOĞDU**
Cafer GÜLER***

Makale Bilgisi	Article Info
Başvuru: 16.12.2016	Received: December 16, 2016
Kabul: 22.01.2017	Accepted: January 22, 2017

Özet

Sovyetlerin dağılması, bir NATO ülkesi olan Türkiye'de büyük bir etki uyandırmıştır. Bunun, dış siyasette olduğu kadar kamuoyunda ve iç siyasette de etkileri hala gözlemlenmektedir. Türkiye dış siyasette ileri bir hamle yaparak Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke olmuştur. Bu süreçte Türk cumhuriyetlerinin ve özellikle Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması ve bunun Türk kamuoyuna yansımaları ilgi çekici bir konu başlığı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sovyetler Birliği, Kazakistan, Türk Dünyası, Türk kamuoyu, Turgut Özal, Nursultan Nazarbayev.*

* Bu çalışma, Kazakistan'da Kazak Türkçesinde yayınlanan; "Kazakstanın Tevilsizdiği Turik Koğamdık Pikirinde", (*Otan Tarihi Jurnalı*, 2007, No 1., s. 60-69.) başlıklı makale esas alınarak geliştirilmiştir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, gundogdu@humanity.ankara.edu.tr.

*** Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, cguler.ankara.edu.tr.

Abstract

The disintegration of the Soviet Union has caused a great impact in Turkey, a NATO country. The effects of the disintegration are still observed in the public and in the domestic politics as well as in the foreign politics. Turkey has been the first country to recognise the independence of Azerbaijan and the Central Asian republics by making an advanced move in foreign policy. In this process, the independence of the Turkic republics, especially Kazakhstan, and its reflection on the Turkish public is a topic of interest.

Key Words: *Soviet Union, Kazakhstan, Turkic World, Turkish public opinion, Turgut Ozal, Nursultan Nazarbayev.*

Giriş**Bağımsızlık Öncesinde Kazaklar ve Kazakistan'ın Türk Kamuoyunda Algılanması**

Soğuk Savaş'ın bir dünya savaşına dönüşmeden sona ermesi tüm dünyayla birlikte Türkiye'de de büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Üstelik bunun sonucunda bir "Türk Dünyası" gerçeğiyle yüzleşmek, Türkiye'deki şaşkınlığı biraz da heyecana dönüştürecektir. Kazakistan ise bu heyecanın merkezinde yer alıyordu. Topraklarının genişliği, sahip olduğu yerüstü ve yeraltı kaynakları, nükleer silâhlara ve ünlü *Bay Konur* uzay üssüne sahip olması yanında Sovyetlerin çözülme sürecinin başlangıcı olarak sayılabilecek 1986 olaylarına ev sahipliği yapması, Kazakistan'ı Türkiye'de oluşan bu heyecanın merkezine koymaya yetecek özelliklerdi.

O günlerde, genelde Türk dünyası özelde de Kazakistan hakkında yeterince bilgi birikimine sahip olmadığımız vurgusu Türkiye'de sıklıkla dile getirilmiştir. Oysa gerçekte durum böyle değildi. Daha 1936 yılında Kazakistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde tam birlik cumhuriyeti statüsü kazanmasından dokuz yıl önce 1927'de Türkiye'de çıkmaya başlayan ve beş yıl yayında kalan *Yeni Türkistan Dergisi*'nde Kazakistan'a dair yazılar yayınlanmaktaydı. *Osman Kocaoğlu*, *Zeki Velidi Togan* ve *Mehmet Kazım* tarafından çıkarılan bu dergide, Kazak aydını *Mustafa Çokay*'ın da milli, siyasi yazıları yayımlanmıştır.¹ Yine *Musta Çokay*'ın, Paris'te 1929- 1939 yılları arasında 117 sayı yayınladığı *Yaş*

¹ *Yeni Türkistan Mecmuası*, Sayı 1, (5 Haziran 1927), İstanbul. Derginin tanıtımını ve seçme makaleleri için bkz. *Türkistan'ın Bağımsızlığına Hizmet Eden Yeni Türkistan'dan Seçilmiş Makaleler (1927- 1931)*, Ayaz Tarih Türkistan İdil- Ural Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Türkistan dergisi Türkiye'de bilinmekteydi.² Atatürk devrinde Türkoloji çalışmalarının canlanmasının bir sonucu olarak Türkiye'de Kazakistan ve Kazaklar ile ilgili ciddi bir bilgi birikiminin oluşmuş olduğundan söz edebiliriz. Mesela, *V. V. Barthold*'un seri konferansları, *Z. Velidi Togan*, *Abdulkadir İnan*, *Zübeyir Hamit Koşay*, *Saadet Çağatay* gibi bilim adamlarının çalışmaları ve Türk üniversitelerinde yürüttüğü dersler, çıkardıkları dergiler buna örnek verilebilir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da bu faaliyetler artarak sürdü. Ancak savaş sonrasında Türkiye'nin bir Sovyet tehdidine maruz kalması ve buna bağlı olarak Türk-Sovyet ilişkilerinin 1960 yılına kadar gergin bir seyir yaşaması bu çalışmaların hızının yavaşlamasına neden oldu. Ancak, yine de 1960'lı yılların başında *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*'nün kurulması ve bu kurumun yayın faaliyetleri Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk soylu halklara karşı ilgide nispeten yeni bir canlanışa işaret etmekteydi.

1. Sovyetlerin Dağılmasının Türk Kamuoyunda Algılanışı

1983-1987 arasındaki dönem, Moskova ile güney cumhuriyetlerin birbirlerinden ayrılma dönemi olarak görülür. 1991'de birbiri ardınca ilân edilen bağımsızlıklar için gereken uygun ortamı bu süreç hazırlamıştır denilmektedir. 1983 yılında *SSCB Komünist Partisi Politbürosu*'nun üç Müslüman üyesinin görevden alınmasıyla başlayan bu süreçte *Kırgızistan*, *Tacikistan* ve *Özbekistan* cumhuriyetlerinin birinci sekreterleri değiştirilir. 1983'te, savaştan beri ilk defa, Taşkent Komünist Partisi Şehir Parti Kurulu *GORKOM*'un birinci sekreteri Rus asıllı *B. F. Satin* olur. Yine Özbekistan'da 1987 yılına kadar merkez komite üyelerinin %90'ı değiştirilir. Daha da kötüsü bu uygulamaların bir devamı olarak *Mihail Gorbaçov*, Kazakistan Birinci Sekreteri olan Kazak asıllı *Din Muhammed Kunaev*'in yerine bir Rus olan *Gennadi Kolbin*'i geçirir. Ancak Kazakların buna tepkisi beklenenin aksine hepsinden sert olur. Bu atama, SSCB'nin dağılmasının asıl başlangıcı olan 1986 Alma Ata olaylarını başlatır³. Bizzat kendisi de bir söyleşide Gorbaçov'la ulusçuluk konularında anlaşamadığını ifade eden Kunayev'in, yirmi beş yıllık görevi boyunca milli davaya bağlı çağdaş Kazak aydınlarının yetişmesinde büyük rolü olmuştu. Görevden alınmasında

² *Yaş Türkistan*, San 1, (Dikabr, 1929), Paris. Dergi hakkında bilgi için ve 1-13 sayıların tıpkı basımı için bkz., *Yaş Türkistan*, Cilt 1 (1929-1930), haz. Timur Kocaoğlu, Ayaz Tarih Türkistan İdil- Ural Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997).

³ *Keesing's Contemporary Archives*, 1985, p. 34058; *Keesing's Contemporary Archives*, 1986, pp. 34753-34754; Olivier Roy, *La nouvelle Asie centrale ou la fabrication des nations*, Editions du Seuil, 1997, (Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmâl Edilişi, Çeviren Mehmet Morali, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 177.

Kazak milli gelişimi ve Kazak çıkarlarını her fırsatta zekice korumuş olması önemli bir etken olmuştur⁴.

1985 Mart'ında M. Gorbaçov, iktidara gelişinin hemen ardından Şubat ayında Glastnost-Perestroyka programını ilân etmişti. 26 Nisan 1986'da ise Çernobil faciasının dünya kamuoyuna açıklanması, uzun kapalılık geleneklerinin ardından açıklık (Glastnost) politikasını tecrübe etmek için bir sınav oldu. Buna karşın Aralık 1986 Kazakistan olayları Gorbaçov'un Perestroyka'sının bir sonucu olarak patlak vermiş ve dünya kamuoyuna yansımalarına engel olamadığı bir olay olmuştur.

2. 16 Aralık (Jeltoksan) 1986 Olaylarının Türkiye'deki Yansımaları

Bu dönemde Türkiye'de sıra dışı bir liderlik sergileyen *Turgut Özal* hükümeti iktidardadır. Türkiye'yi dışa açma konusunda kararlı olan Özal, dış politikada da Türkiye'nin etkin bir rol izlemesinden yanaydı. Bu politikalar Türkiye'nin kuzey komşusunda olup bitenlerin Türk kamuoyunda her zamankinden daha çok ilgi ile izlenmesinin nedenlerinden biri olmuştur.

Kazakistan Komünist Partisi lideri Din Muhammed Kunaev'in yerine Rus asıllı Gennadi Kolbin'in atanması üzerine patlak veren bu olaylar, dünyada ve Türkiye'de iki gün gecikmeyle kamuoyuna yansdı. Türk basınının önemli gazeteleri bu olayla ilgili haberleri okuyucularına ulaştırdılar. Bunlardan göze çarpan gazeteler, *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Tercüman* gibi Türk basınının büyük ve saygın gazeteleriydi. Kapalı Sovyet sistemi, bu olayların doğru algılanmasına engel olamamıştı. Bu haberler, bu gazetelere birinci sayfadan girmiş ve bazı dış politika yazarları tarafından da yorumları yapılmıştır. Bu haberlerde ve yapılan yorumlarda olayların ciddiyeti, milliyetçi bir ayaklanma olduğu ve Sovyetler Birliği'ndeki milliyetler sorununun çözülmemiş olduğu şeklindeki ortak değerlendirmeler dikkat çekmektedir⁵. Bu gazetelerden *Tercüman*,

⁴ Kemal Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, Çev. H. Gür, Ankara, 2003, s. 146.

⁵ *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1986: "Kazakistan'da olaylı protesto gösterisi; Tass Haber Ajansı olayı milliyetçi hareket tarafından yönlendirilen bir gurup öğrencinin çıkardığını söylüyor"; *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1986: "Kazakistan'da Gösteriler Sürüyor; İşçilerin de katıldığı gösterilerin Kunaev'in yerine atanan yeni liderin Kazak olmamasından kaynaklandığı öne sürülüyor"; "Sovyetler Birliğinden Batı'ya duyurulan ilk protesto gösterileri niteliğindeki Kazakistan olayları"; *Milliyet*, 19 Aralık 1986: "Sovyetlerde İlk gösteri; Öğrenciler Alma Ata'da sokağa döküldüler"; *Tercüman*, 19 Aralık 1986: "Kazakistan'da Yüzlerce Türk Gösteri Yaptı"; *Tercüman*, 20 Aralık 1986: "Ruslar Gösteriyi Kanla Bastırdı; Rus Yöneticiye sert tepki"; *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1986: "AP Ajansı Kazakistan'daki olaylara ilişkin yorumunda Alma Ata'daki gösterilerin aslında Moskova'nın Orta Asya'daki Müslüman Cumhuriyetlerini denetlemede karşılaştığı güçlükleri gösterdiğini öne sürdü"; *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1986: "Le Monde Gazetesi'ne göre Kazaklar kendi ülkelerinde azınlıkta, Fransız

Kazakistan'da yüzlerce Türk gösteri yaptı başlığıyla konuyu daha sahiplenir bir üslupla sunmaya çalışmaktadır. Yine aynı gazetede gösterilere “*Kazakistan isyanlar ülkesidir*” manşeti kullanılarak hadiselerin tarihsel boyutu öne çıkarılmış, aynı zamanda Rus egemenliğine karşı geçmişteki Kazak isyanları hatırlatılmak istenmiştir⁶.

Haberlerin işlendiği dış politika yorumları da Kazakistan'da olup bitenlerin Türk kamuoyunda nasıl algılandığı konusunda önemli ipuçları içerir. Dış politika yorumlarında daha soğukkanlı değerlendirmeleriyle bilinen *Sami Kohen*, olayın önemine vurgu yaptıktan başka kökeninde Kazak milliyetçilik duygusunun varlığına işaret etmekten kendini alamamıştır. O olaylarla ilgili şu değerlendirmeleri yapmaktaydı:

*“Şimdiye kadar SSCB’de partinin bölgesel liderinin değiştirilmesine karşı bu şekilde çıkılması görülmüş şey değil. Alma Ata’da sokağa dökülen gençler her halde Kunaev’i çok tuttuklarından değil fakat bir Kazak’ın yerine bir Rus’un getirilmesinden rahatsız oldukları için böyle bir direnişe geçtiler. Yani, protesto aslında etnik bir faktörden yani Kazakların milliyetçilik duygusundan kaynaklanıyor”*⁷.

Akademik kimliği yanında dış politika konusunda yorumlarıyla Türk kamuoyunda dikkatle izlenen Fahir Armaoğlu’nun değerlendirmesi ise olayın önemi ve millî mahiyetine yöneliktir:

*“Hadise o derece mühim ve ciddi bir mahiyet almıştır ki, hükümet bu ayaklanmayı kamuoyundan saklamaya cesaret edememiş ve Tass Ajansı bu ayaklanmayı duyurmak zorunda kalmıştır. Hadisenin bir milli karakteri olduğu şüphesizdir”*⁸.

Aynı gazetede halkın beklentilerine uygun daha duygusal ve milliyetçi yorumlar da göze çarpar. Bunlardan birinde Zafer Atay; *yetmiş yıllık bir komünist sistemin varlığına rağmen, yetiştirilen onca nesle rağmen milli hisler ve hareketler yok edilememiş* yorumuyla okurunun karşısına çıkar⁹. O dönemde çok okunan tarihçi bir yazar olan Yılmaz Öztuna yorumunda;

gazetesine göre kendi cumhuriyetlerinde azınlıkta olan Kazakların ayaklanması bölgeye gelen Slav dalgasına karşı bir korunma hareketi niteliğinde. Kazaklar Komünist Parti liderliğine bir Rus’un getirilmesini milliyetçi duygularının aşağılanması olarak gördüler”, “Le Monde Kazakistan’daki olayları Milliyetçi bir ayaklanma olarak niteliyor. Bu olaylarda on beş Kazak öğrencinin öldüğü ileri sürdü.”

⁶ *Tercüman*, 23 Aralık 1986: “Kazakistan İsyancılar Ülkesidir; Kazakistan’da 15 öğrenci 7 polis öldü.”

⁷ Sami Kohen, “Rusya’da Ne Oluyor”, *Milliyet*, 20 Aralık 1986.

⁸ Fahir Armaoğlu, “Kazakistan Ayaklanması”, *Tercüman*, 20 Aralık 1986.

⁹ Zafer Atay, “Bir İsyancı”, *Tercüman*, 22 Aralık 1986.

Moskova'nın olayı milliyetçi bir hareket diye nitelediğine ve bu suçlamanın Sovyetlerde en büyük suç sayıldığına dikkat çekerek, oysa gerçekte Sovyetlerde ancak Rus şovenizmine müsamaha gösterildiğinden bahsetmiştir. Öztuna, Kazakistan'ın önemine şu şekilde dikkat çekiyordu: Kazakistan Sovyetler Birliği'nde Rusya Federasyonu'ndan sonra en geniş araziye sahip yeraltı ve yerüstü zenginliklerini barındıran bir cumhuriyet olduğuna vurgu yaparak sonuçta Türk nüfusunun artmasının Rusları kaygılandırıldığını, dolayısıyla bu olayları da bu kaygı üzerine yapılan atamanın bir sonucu olarak görmek gerektiğini söylüyordu¹⁰.

O dönem ateşli yazılarıyla dikkat çeken Ergün Göze'nin yazısının başlığı ilginçtir; "*Kazakistan'da Türk Milliyetçiliği Gösterileri*"¹¹. Göze bu makalesinde bunca yıllık baskı rejimine rağmen milli hislerin ve milliyetçiliğin ölmediğini ifade etmektedir. Üç gün sonra yine aynı konudaki yazısında, yetmiş yıllık bir başarısızlığa vurgu yaparak Sovyet rejiminin geleceği hakkında şüphelerini ortaya koymuştur¹².

3. Sovyetler Birliği Dağılmadan Önce Kazakistan'la İkili İlişkiler

Temmuz 1989'da, Polonya'da ilk defa komünist olmayan *Tedeuzs Mazowiecki*'nin başbakan seçilmesi ile Doğu Blok'unda dağılma belirtilerinin baş göstermişti. Kasım 1989 Berlin Duvarının yıkılması ve Ekim 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi bu süreci geri dönülemez bir noktaya taşımıştı. Bu tarihten iki ay sonra Türkiye ve Kazakistan arasında ilişkiler başlamıştır. Aralık 1990'da *Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek*'in Kazakistan ziyareti ile ikili antlaşmalar imzalanmış¹³ ve 31 Ocak 1991 Kazak Devlet Kültürü komitesi başkanının Türkiye ziyareti ile bu ilişki, sağlam bir zemine oturmuştur. 14 Şubat 1991'de Sağlık bakanları işbirliği

¹⁰ Yılmaz Öztuna, "Kazakistan'da Olay", *Tercüman*, 22 Aralık 1986.

¹¹ *Tercüman*, 20 Aralık 1986.

¹² Ergün Göze, "Demir Perde Deliniyor mu?", *Tercüman*, 23 Aralık 1986.

¹³ T.C. Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek ile Kazakistan SSC Başkanlık Şurası yardımcısı Kumiscan Omirbayva arasında imzalanan T.C. ile Kazakistan SSC hükümeti Arasında Niyet Protokolü (5 Aralık 1990). Bu protokol, Eğitim ve Bilim, Basın ve Yayın, Turizm, Radyo ve TV, Ulaşım, Haberleşme, İktisadi ve ticari iş birliği, Mesleki eğitim konu başlıklarını içermekteydi. T.C.Kültür Bakanlığı ile Kazakistan SSC Devlet Kültür Komitesi Arasında Kültür İş Birliği Sözleşmesi (5 Aralık 1990) imzalandı. İmzalar: Kültür Bakanı N.K. Zeybek ve Kazakistan SSC Devlet Kültür Komitesi Başkanı Kumiscan Sandanbayev. Bu antlaşma ve aşağıdaki diğer antlaşmalar için bkz. *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler*, 3 Cilt, Haz. Tahir Erdoğan Şahin, Fatma Zehra Esmeray, Metin Akgüney, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, Ankara, 1991-1993.

antlaşması, Kazakistan'ın egemenlik yolunda yürüyüşünün güçlü bir teyidi sayılabilir¹⁴.

4. Moskova'daki Darbe Öncesi, Özal'ın Moskova ve Kazakistan Gezisi ve Nursultan Nazarbayev'in Türkiye'de Tanınması

Türkiye, Sovyetlerin dağılma sürecinde Orta Asya Müslüman cumhuriyetleriyle ilgili uygulayacağı politika konusunda Kazakistan'ı eksen alan bir tutum takınmıştı. Kazakistan'ın coğrafi büyüklüğü ve stratejik önemi kadar Kazakistan'daki dikkat çeken liderlik performansı da Kazakistan'ı eksen almayı gerekli kılıyordu. I. Körfez Savaşı'nın devam ettiği günlerde ve daha Kazakistan bağımsızlığını kazanmadan Türkiye, ilgisini Kazakistan'a yöneltmişti. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, 15 Mart 1991'de Sovyetler Birliği ile Kazakistan'ı ziyareti ve yapılan antlaşmalar bu ilginin göstergesiydi. Türk kamuoyu bu seyahati Özal'ın yanında götürdüğü önemli gazeteciler aracılığıyla izledi. Özal'ın bu ziyareti Türk kamuoyunda Kazakistan imajının iyice belirginleşmesine yol açtı. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, bu imajın giderek önemli bir unsuru haline gelmekteydi. Aynı şeyi, Kazakistan'da oluşan Türk imajı adına Özal için de söylemek mümkündür. O günün Türk gazeteleri iki cumhurbaşkanının açıklamalarına yer veren haberlerle çıktı. Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri; Nazarbayev'in egemenliklerinin ilanından sonra kendilerini ilk ziyaret eden devlet başkanının T.C. Cumhurbaşkanı Özal olmasının "*tarihsel bir önem taşıdığı*" beyanını öne çıkarıyordu. İki cumhurbaşkanının görüşmesinde, *piyasa ekonomisine geçişte Türkiye'nin deneyimleri, Özal'ın gerçekçi bir döviz kuru saptanması önerisi ve son olarak Türk girişimciler için Kazakistan'da uygun yatırım şartlarının sağlanmasının konuşulduğu ve Özal'ın, Nazarbayev'i Türkiye'ye davet ettiği de duyuruluyordu. Ayrıca Özal'ın bu ilişkilerin daha da sıklaşacağı, ziyaretlerin artacağı açıklamasına yer veriliyordu*¹⁵.

Tercüman, Özal'ın; Kazakistan ile Azerbaycan'ı ziyaret etme isteğinin bu cumhuriyetlerin halklarıyla Türkiye arasındaki tarihi ilişkilerden kaynaklandığı beyanatını öne çıkarıyordu. Bunun yanında *Kazak Dışişleri Bakanı Akmaral Arif Tambekova'nın*;

¹⁴ T.C. Kültür Bakanlığı ile Kazakistan SSC Devlet Kültür Komitesi Arasında Kültür İş Birliği Sözleşmesi Uygulama Programı (31 Ocak 1991)

T.C. Sağlık Bakanlığı ile Kazakistan SSC Sağlık Bakanlığı Arasında Tıp ve Sağlık Alanında 1991-1995 yıllarına ilişkin İş birliği Protokolü (14 Şubat 1991 Ankara)

Sağlık Bakanı Halil Şıvgın ve Kazakistan SSC adına A. Amanbayev'iç Amanbayev. 26 Şubat 1991'de de 14 Şubat tarihli protokolün uygulama programı belirlendi.

¹⁵ Milliyet; Cumhuriyet, 16 Mart 1991.

“Özal’ın bu ziyareti’nin Kazakistan ile Türkiye halkları arasındaki ilişkilerin gelişimi açısından tarihi önemi olduğunu söyledi ve devamla ikili ilişkilerin her alanda gelişeceği, derinleşeceği bir döneme girildiği” açıklaması yanında Kazak Kültür Bakanı Kanat Saudabayev’in; “dilimiz, dinimiz, kültürümüz, tarihimiz bir. Bir süre ayrı kalmışız, şimdi yeniden birleşiyoruz” açıklamalarına dikkat çekiyordu¹⁶.

Geziye katılan köşe yazarları, yorumlarında geziyle ilgili gözlemlerini ve değerlendirmelerini okuyucularıyla paylaştılar. Bunlardan Hasan Cemal; “Kazaklar bizim heyetimizi çok sıcak karşıladı. Türkiye’nin onlara elini uzatması ilgi göstermesi tarafların tümü için yararlı olacaktır. Laik, modern ve demokratik Türkiye modelinin onlar için bir İran’a, bir Afganistan’a göre çok daha çekici olacağı açıktır”¹⁷ yorumuyla dikkat çeker. Aynı yazar ertesi günkü yorumunda şunları yazıyordu: “Soğuk Savaş’ın noktalanması Türkiye açısından Sovyetleri uzak komşu olmaktan uzaklaştırıyor artık. Aynı zamanda Orta Asya Türklüğü ile Azerbaycan’la Türkiye’yi yakınlaştırıyor. Tüm taraflar için yeni ufuklar açan bu koşullardan akıllıca yararlanmak gerekir”¹⁸.

Daha somut önerilerde bulunan Altan Öymen, yapılması gerekenlere ilişkin tekliflerini şu şekilde sıralar; 1. Ekonomik ve kültürel ilişkilerimizin gelişmesi için şartlar müsait. 2. Ekonomik ilişkileri geliştirmek için bunlara kredi vermeliyiz. 3. Bu Türk cumhuriyetleriyle olan ilişkileri geliştirmek için uzmanlara ihtiyacımız var. Bu uzmanlar, öncelikle dışişleri, dış ticaret müsteşarlığı gibi kurum ve kuruluşlarda bu amaca yönelik yeni bir personel siyaseti izlenmeli¹⁹.

Resmi görüşmeler de oldukça verimli geçmiş ve ticari, ekonomik, dostluk ve iletişim alanında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır²⁰.

¹⁶ Tercüman, 16 Mart 1991.

¹⁷ Hasan Cemal, “Altay Dağlarından Hazar Kıyısına”, *Cumhuriyet*, 16 Mart, 1991.

¹⁸ Hasan Cemal, “Bakü’den Dostluk Telleri”, *Cumhuriyet*, 17 Mart 1991.

¹⁹ Altan Öymen, “Yeni Ufuklar”, *Milliyet*, 16 Mart, 1991.

²⁰ Bu seyahatte şu anlaşmalar imzalandı:

T.C Hükümeti ile Kazak SSC Hükümeti arasında *Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Protokol (15 Mart 1991)*, T.C adına Ahmet Kurtcebe Alptemüçin, Kazakistan SSC adına Sızdık Ağabeyşev T.C. ile Kazak SSC arasında *Dostluk ve İşbirliği Anlaşması (15 Mart 1991)*; T.C. Dışişleri Bakanlığı ile Kazak SSC Dışişleri Bakanlığı Arasında *Danışmanlara İlişkin Protokol (15 Mart 1991)*, T.C. Ulaştırma Bakanlığı PTT Genel Müdürlüğü ile Kazakistan Haberleşme Bakanlığı Arasında *Milletlerarası Komünikasyon ve Yayıncılık Hizmetleri Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesine Yönelik Ortak Niyet Beyanı (Almatı 15 Mart 1991)*, PTT Genel Müdürlüğü ile Kazakistan Haberleşme Bakanlığı Arasında *imzalan Niyet Protokolü (İstanbul 1991)*.

5. Darbe Sonrası Gelişmeler ve Nazarbayev'in Öne Çıkması, Türkiye Gezisi, Yapılan Antlaşmalar

Gorbaçov'a 19 Ağustos 1991'de yapılan başarısız darbeden sonra, Sovyetler Birliği'nin tartışılan akıbeti belli olmaya başlamış ve hızla dağılma sürecine girmişti. Başta Baltık Cumhuriyetleri olmak üzere diğer cumhuriyetler birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan ediyorlarken, öte yandan Rusya Federasyonu ve cumhuriyetler arasında, yeni bir birlik oluşturmak amacıyla Moskova'da toplantılar yapılıyordu. 30 Ağustos'ta Azerbaycan, 31 Ağustos'ta Özbekistan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilân etmişti. Türk kamuoyu bağımsız Azerbaycan'ın ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bir an önce resmen tanınması için sabırsızlanıyor, bu yönde hükümete baskı yapıyordu. Buna karşın bu cumhuriyetlerden Türkiye'ye tanınma konusunda herhangi bir müracaat yapılmamış olmasına dikkat çeken karşı yorumlar da gazetelerde çıkmaktaydı²¹. Oysa Türkiye Sovyetler Birliği'ndeki tarihi gelişmeleri süratle değerlendirmek ve sağlıklı bir tutum içersinde olmak durumundaydı. Çünkü gelişmeler Türkiye'yi yakından ilgilendirmekteydi. Bu nedenle Türk hükümeti gelişmeleri yerinde izlemek için hiç vakit geçirmeden, Eylül 1991'de Sovyetler Birliği'ne iki inceleme heyeti göndermeye karar verdi. 8 Eylül'de Dışişleri Bakanı Safa Giray'ın bu konudaki açıklamaları ertesi günkü gazetelerde “*Sovyetlere yakın takip*”, “*Sovyetlerdeki gelişmeyi izliyoruz*” gibi başlıklarla verildi. 11 Eylül 1991 tarihinde Dışişleri Bakanlığı, bu iki heyeti ve görevlerini kamuoyuna şu şekilde duyurmuştu:

“...Türkiye, Sovyetler Birliği'ndeki hızlı ve büyük gelişmeleri yakından ve dikkatle izlemektedir. Bu maksatla oluşturulan iki heyetin ayrı ayrı çeşitli Sovyet Cumhuriyetlerini ziyaret etmeleri ve gelişmeleri yerinde izlemeleri kararlaştırılmıştır.”²²

Birinci heyet Pekin Büyükelçisi olan deneyimli diplomat Bilal Şimşir başkanlığına oluşturulmuş ve görev bölgesi Azerbaycan'dan başlayarak Kafkasya'da ve Kazakistan'ın içinde bulunduğu Orta Asya'daki altı Sovyet cumhuriyetini içermekteydi. Büyükelçi İsmet Birsel başkanlığında oluşan ikinci heyet Avrupa'daki Sovyet cumhuriyetlerini içeren bir ziyaret programına sahipti.

Birinci heyet, 12- 27 Eylül tarihlerini kapsayan gezisine Azerbaycan'dan başlayıp Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da başarılı görüşmeler yaptıktan başka Kazakistan'a uğradı. Kazakistan dışındaki cumhuriyetler o

²¹ Ertuğrul Özkök, *Hürriyet*, 4 Eylül 1991.

²² *Hürriyet, Cumhuriyet, Tercüman*, 11 Eylül 1991;

tarihte bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi. Kazakistan ise özel durumu nedeniyle temkinli bir bekleyiş içerisinde hareket etmekteydi. Henüz bağımsızlık ilân edilmemekle birlikte egemenlik iyice pekiştirilmiş, *de facto* bağımsız bir devlet gibi hareket etmekteydi. Türkiye ile ilişkilerini geliştirmekteydi. Heyet Almatı'ya ulaştığında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Türkiye'ye yapacağı resmi ziyaretin son hazırlıkları yapılmaktaydı²³.

Bu yoğun dönemde Türkiye'de bir yandan da bilimsel toplantılar ve konferanslar gibi kamuoyunun sağlıklı oluşmasını temin edecek çalışmalar yapılmaktaydı. Bunlardan dikkat çeken Yeni Forum Dergisi tarafından 16 Eylül 1991 tarihinde "*Türkiye Modeli ve Türk Kökenli Cumhuriyetlerle Eski Sovyet Halkları*" başlığında düzenlenen bilimsel bir toplantıdır. Bu toplantıda yoğunlukla yakın bir gelecekte bağımsızlığına kavuşması öngörülen Türk cumhuriyetlerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve dış politikada karşılaşılabilecekleri sorunlar ile Türkiye'nin geçmişteki tecrübelerinin ne ölçüde esin kaynağı olabileceği masaya yatırılmıştı²⁴.

Tam bu ortamda Nazarbayev 25 Eylül 1991'de Türkiye seyahatine çıktı. Türkiye bu seyahati çok önemseyen bir tavır içindeydi. Hatta Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın teamüllerin dışında Nazarbayev'i karşılamak için bizzat havaalanına gitmesi verilen bu önemin ilk çarpıcı göstergesiydi. Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in bu ziyareti Türk kamuoyunda büyük bir ilgi görmüş ve hak ettiği önemde yansıtılmıştır. Tercüman, iki gün Nazarbayev'in demecini manşetine taşıyarak okuyucusunun karşısına çıkmıştı:

*"özellikle tarihi ve kültürel bağlarımız olan ülkelerin tecrübeleri bizim için büyük ilgi kaynağıdır. Dolayısıyla politik ve ekonomik alanda ilişkilerimizi daha ileriye götürmekte kararlıyım. Ulaşım ve iletişim konuları önemlidir. Televizyon ve radyo irtibatlarının kurulması, hava ulaşımının sağlanması, ilişkilerimizi daha da canlandıracaktır."*²⁵

²³ Bilal N. Şimşir, "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, 1991 yılındaki Gelişmeler", *Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (Bildiriler)*, H. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi Enstitüsü, Ankara 13 Nisan 1992, s. 58-98.

²⁴ Söz konusu toplantıya katılanlar ve bildiri konuları şunlardı:

Sübüdey Togan, "Piyasa ekonomisine geçiş Sürecinde Türkiye'nin Tecrübeleri"; İsmet Ergün, "Kollektivist bir Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçiş Sorunları"; Nur Vergin, "İslamda Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişte Rolü"; Ali Karaosmanoğlu, "Türkiye'de Demokrasinin Uluslararası Koşulları"; İsmet Giritli, "Açık Toplum Düzeninin kurulmasında Rol Oynayan Anayasal Gelişmeler"; Aydın Yalçın, "Türk Demokrasisinin Ekonomik ve Sosyal Temelleri" bkz. *Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (Bildiriler)*, H. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi Enstitüsü, Ankara 13 Nisan 1992.

²⁵ *Tercüman*, 26 Eylül 1991.

“Türkiye'nin piyasa ekonomisine geçme yolundaki çalışmalarını beğendiğimizi ve tecrübelerinden yararlanmak istediğimizi belirtmek isterim”²⁶.

Bu seyahatin önemini aynı gazetede köşesinde işleyen Fahir Armaoğlu, ilk ziyaretin Türkiye'ye yapılmış olmasının ve heyetin seksen beş kişilik kalabalık bir heyet olmasının altını çiziyordu. Ayrıca, Türkiye'nin yeni gelişmeler konusundaki dış politikasının nasıl olması gerektiğini şöyle ifade ediyordu;

“Türk asıllı cumhuriyetler Türk dış politikasının müstakbel gelişmeleri bakımından büyük bir potansiyel teşkil etmektedirler. Türkiye bu potansiyeli en iyi şekilde değerlendirmek ve kullanmak için şimdiden gerekli faaliyet ve çabayı göstermelidir. Bunun birinci yolu da yakın kültür bağlarının kurulması ve kuvvetlendirilmesidir. Fakat bunu yapabilmek için de bu cumhuriyetlerle özellikle ulaşım ve iletişim imkânlarının genişletilmesi gerekir. Türkiye Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne iki yüz milyon dolar veriyor. Bunu Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri için de harcamalı”²⁷.

Türkiye'de devlet görevlilerinin yakından takip ettiği Cumhuriyet Gazetesi ise bu geziyi okurlarına şu şekilde duyurmuştur:

“Moskova'dan sonra ilk gezisini Türkiye'ye yapıyor” “... Sovyetler Birliğinin en büyük cumhuriyetlerinden biri olması ve önemli bir petrol üreticisi olmasının yanı sıra belli bir sanayi alt yapısının bulunması Kazakistan'ı Türkiye açısından potansiyel taşıyan ekonomik ve ticari ortak konumuna getiriyor...”

Ayrıca, daha önce 5 Aralık 1990'da Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanı'nın Almatı ziyareti, o ziyarette imzalanan ikili antlaşmalar ve bu yılın Nisan ayında da Ankara ve İstanbul'da düzenlenen Kazak günlerinin iki ülke arasında kültür köprüsü kurulmasının adımları olduğu hatırlatılmaktaydı²⁸. Ertesi gün ise Kazakistan'la yapılan anlaşmayı manşetine taşıyordu:

“Kazakistan'la Kapsamlı İşbirliği; Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin federatif yapısı sürdükçe Moskova'yı esas muhatap kabul etme politikasına karşın Ankara'nın Alma Ata ile ilişkilerini ileri dönük olarak geliştirmek istediği belirtiliyor. Şu anda resmileştirilmesi yönünde adım atılmamasına karşın öngörülen siyasi danışmaların çeşitli düzeylerde yapılacak görüş alışverişleri biçiminde gerçekleşeceği belirtiliyor. Kazakistan bölgenin en

²⁶ Tercüman, 27 Eylül 1991.

²⁷ Fahir Armaoğlu, “Nazarbayev'in Ziyareti”, Tercüman, 27 Eylül 1991.

²⁸ Cumhuriyet, 26 Eylül 1991.

*etkin cumhuriyetleri arasında yer alması nedeniyle bölge barışı ve istikrarı açısından, bu görüş alışverişlerinin büyük önem taşıyacağı ifade ediliyor*²⁹.

Milliyet Gazetesi ise ilk gün Nursultan Nazarbayev'in Cenk Başlamış'a verdiği mülakatla okuyucusunun karşısına çıkıyordu. Bu mülakatta Nursultan Nazarbayev, Özal'ın Mart 1991'deki Almatı ziyaretini, "*Çok büyük politik bir olay*" diye tanımlayarak iki ülke arasındaki ilişkilere dair şu değerlendirmelerde bulunmuştu:

*"Şu anda ilişkilerimizin düzeyi, buzdağının görünen bölümü. Önemli olan iki ülke halkının edebiyattan bilime her alanda dostça ilişkiler kurmasıdır. Bu amaçla yola çıktık. Birbirimizi merak ediyoruz. Tarihte dil ve kültür ve geleneklerde ortaklığımız var. Karşılıklı dostluk eli uzatılması ilişkilerimizin çok başarılı olduğunu gösteriyor"*³⁰.

Aynı gazete ertesi gün okuyucularının dikkatini Nazarbayev'in güçlü ve demokrat bir lider oluşuna çekiyordu:

*"Türk yönetiminin Nazarbayev'in ziyaretine verdiği önem birkaç nedenden kaynaklanıyor. Her şeyden önce askeri darbe karşısında demokrasi yanında sesini yükselterek Nazarbayev'in Sovyetler Birliği'nde üçüncü güçlü adam konumuna oturduğu düşünülüyor. Bunun yanı sıra Türkler ve Kazaklar arasındaki dil, din, kültür ve tarih bağlarının Türkiye'nin Kazakistan'a yaklaşımında önemli rol oynadığı söyleniyor. Yetkililer bu unsurların ötesinde Kazakistan'ın Sovyetler Birliği'nin en büyük cumhuriyetlerinden biri olduğuna dikkati çekiyorlar ve Türkiye ile Kazakistan arasındaki ekonomik ve ticari bağların artırılmasının önemine işaret ediyorlar"*³¹.

Nazarbayev'in Türkiye'de derin etki bırakan seyahati ardından dünyayı sarsan gelişmeler ve tarihi olaylar dizisi devam etmekteydi. Türkiye'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamaları Azerbaycan meclisinin bağımsızlıklarının tanınması için dünya kamuoyuna yaptığı çağrısı ile farklı bir havada gerçekleşti. Kasım ayı ilk haftası Türkiye'nin Azerbaycan'ı tanıma hazırlığı ile geçti. Türkiye Türk Cumhuriyetlerini ilk tanıyan ülke olmak aceleciliği ile diplomatik temkinlilik arasında yoğun bir hareketlilik yaşadı. Türkiye, 9 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke oldu. Bu durum, Türk kamuoyunda ve Azerbaycan'da büyük bir coşku yarattı.

²⁹ *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1991.

³⁰ *Milliyet*, 26 Eylül 1991.

³¹ *Milliyet*, 27 Eylül 1991.

Türkiye Orta Asya Cumhuriyetlerini tanıma konusunda Kazakistan'ın bağımsızlık ilânını bekleyen bir tutum takındı. Ayrıca, toplu tanıma konusunda Türk diplomasisi, SSCB'ndeki yeni gelişmeleri bir bütün olarak değerlendirme gereğini duymaktaydı³². Kazakistan'da 01 Aralık 1991'de Nazarbayev yeniden devlet başkanı seçildi. Bu durum, Kazakistan'da bağımsızlığa giden yolun kuvvetle açıldığının bir göstergesi idi. 09 Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya BDT'nu kurma kararını aldılar. 12 Aralık 1991'de Rus Parlamentosu, BDT kurulmasını öngören antlaşmayı imzaladı. Hukuken Sovyetlerin sonunu getiren resmi işlemler tamamlanmış oldu. 16 Aralık 1991'de Kazakistan'ın Bağımsızlık ilânı Özbekistan Cumhurbaşkanı İslâm Kerimov'un, dört günlük Ankara ziyaretinin ilk gününe denk geldi. Türkiye aynı gün bağımsızlığını ilân eden tüm cumhuriyetleri tanıma kararı aldı. O günlerde Türk kamuoyunda Kazakistan ve Nursultan Nazarbayev yoğun bir ilgiyle izlenmekteydi. Bağımsızlık ilân edildiği gün, hoş bir tesadüfle Cumhuriyet'ten Fatih Yılmaz, "*Dağılan SSCB'de Türki Cumhuriyetler. Orta Asya Uyanıyor*" başlıklı yazı dizisini Kazakistan'a tahsis etmişti. Bu yazıda Nazarbayev'le yapılan bir söyleşi de yer almaktaydı. Bu mülakatta Nazarbayev'in;

"serbest pazar ekonomisini uygulamak istiyoruz. Bunun için de önümüzdeki tek model Türkiye'ninkidir. Bunu altını çizerek söylemek istiyorum. Türkiye bizim açımızdan ekonomik umudu oluşturmaktadır." *".. Türkiye'nin laikliği de bizim için modeldir. Buradaki insanların da düşünce yapısı laiktir..."* *"Latin alfabesi zaten burada vardı. Bunu uygulamak, kullanmak bizi Batı dünyasına daha da yaklaştırır. Türkiye ile bu konuda ortak bir işbirliğine gidiyoruz. Bir alfabe hazırlanıyor."*

İfadeleri Türk kamuoyunda epey yankı yapmıştır. Aynı yazarın, Kazak yetkililerle yaptığı görüşmelerden elde ettiği bilgilere göre, Kazakistan'ın Türkiye'den kısa vadeli beklentileri şu şekilde sıralanmaktaydı: *Ahmet Yesevi ve Arslan Baba Türbelerinin onarılması, İki ülke arasında ulaşımın sağlanması, karşılıklı ticaret imkânlarının geliştirilmesi, haberleşme bağlantılarının güçlendirilmesi, Latin alfabesine geçişte Türkiye'nin yardım etmesi*³³.

16 Aralık 1991'de Türkiye, diğer Orta Asya Cumhuriyetleri gibi Kazakistan'ın bağımsızlık kararını tanıyan ilk ülke oldu. Türkiye, diğerlerini

³² Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Türkiye'nin bu konudaki görüşünü şöyle açıklıyordu: *"Kanımca Türkiye'yi yakından ilgilendiren bağımsızlığını ilân eden Cumhuriyetlerin tanınması konusunda doğru olanı hepsine karşı ortak bir tavır almaktır."*, *Günaydın*, 4 Aralık 1991.

³³ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1991.

tanımak için Kazakistan'ı beklemişti. Ertesi günkü gazeteler Türkiye'deki coşkuyu manşetlerine yansıtmışlardı. Bunlardan Sabah Gazetesi durumu şöyle duyuruyordu:

*“Dış politikada önemli adım. Bakanlar kurulu Sovyetler Birliği'nden ayrılan Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'ı tanıma kararı aldı.”*³⁴

Tercüman'dan Fahir Armaoğlu, “Rusya Gelişmeleri”, başlıklı yorum yazısında Kazakistan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin tanınmasını; “Türk dış politikasının mutlu bir gelişmesi olmuştur” diye nitelemektedir. Yine aynı gazeteden Taylan Sorgun, “Dayan Türkiye Dayan” başlıklı yazısında; bu tanıma kararını çok önemli bir gelişme olarak sunuyor ve şöyle diyordu:

*“Türkiye'nin bu cumhuriyetlerle ekonomik ve sosyal ilişkilerini geliştirmesi batılı ülkeler tarafından dikkatle izlenen bir gelişme idi. Dünyadaki bağımsızlık hareketlerine öncülük etmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bunu yapmaması kendi temel misyonuna aykırı olurdu.”*³⁵

O gün için gelişmeleri algılamakta güçlük çeken ve bu kararı tenkit eden M. Ali Birand ve Ertuğrul Özkök gibi gazeteciler de vardı. Hemen tanıma kararı konusunda soru soran Hürriyet Gazetesi'nden Ertuğrul Özkök'e Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin; “Kanada'nın Ukrayna'yı hemen tanıdığı bir ortamda biz niye bu Türki cumhuriyetleri tanımayalım?” diye cevap verirken kararın milli bir karar olduğunu en yetkili ağızdan vurgulamış oluyordu. Bugün bakıldığında, en sağlıklı ve objektif yorumlardan birinin Sami Kohen'e ait olduğu görülmektedir. O, bu tanımayı; “Cesur bir Karar” olarak değerlendiriyor ve kararı aceleci değil atik bir karar olarak takdir ediyordu. Özetle; *Batılı ülkeler henüz hepsini birden tanımazken biz hepsini tanımakla cesur bir adım attık. Artık Sovyetler Birliği yok. Otorite merkezden bağımsız cumhuriyetlere kaydı. Tanıma kararımız tamamen Türkiye'nin kendi inisiyatifi ile aldığı milli bir karardır. Herhangi bir dış etki söz konusu değildir. Tanıma kararı elbette her şey değil, ancak önemli bir başlangıç, görüşmeler, ikili antlaşmalarla ilişkiler daha da gelişecektir* yorumunu yapıyordu³⁶.

³⁴ Sabah, 17 Aralık 1991.

³⁵ Tercüman, 19 Aralık 1991.

³⁶ Milliyet, 18 Aralık 1991.

Sonuç

Türkiye 1991 yılındaki tarihin büyük dönüm noktasında gelişmeleri doğru değerlendirerek, zamanında inisiyatif almayı bilmiştir. Üstelik bu, Türkiye'de seçim ortamı ve hükümet değişikliği gibi özel gündemlerine rağmen gerçekleşmiştir. Türkiye'de bu konu, milli bir devlet politikası olarak görülmüştür. Türk hükümetleri aldığı kararlarda Türk kamuoyundan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden tam bir destek görmüştür. Bu millî politikada Kazakistan'ın özel bir yeri olmuştur. Bununla da yetinilmemiş, Kazakistan başta olmak üzere bütün bu cumhuriyetlerde büyükelçilikler açmaya karar verilmiştir. Şubat 1992'de Türk Dışişleri Bakanı, bu cumhuriyetlere yaptığı gezi ile bu büyükelçileri yanında götürerek göreve başlatacaktır. Türkiye Kazakistan ilişkileri pek çok ilkin yaşandığı bir ayrıcalığa sahip olmuştur. 21 Nisan 1992'de ise artık bağımsız Kazakistan'ın diploması tarihinde ilk güven mektubu sunuldu. Almatı'da akredite büyükelçiler arasında ilk olarak Nursultan Nazarbayev'e Türkiye Cumhuriyeti Kazakistan Büyükelçisi Argun Özpay, güven mektubunu sundu.

24 Ocak 1992'de, başta Türkçenin konuşulduğu cumhuriyetler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kuruldu. Kuruluşa ilişkin Kanun Hükmünde Kararname, Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Kurumun başkanlığına, daha önce Türkiye'nin Japonya Büyükelçiliği görevini yapmış olan Büyükelçi Umut Arık getirildi. TİKA, Kazakistan'ın "manevi astanası" olan Türkistan şehrinde Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin restorasyonu gibi büyük projeleri gerçekleştirmiştir. Yine aynı şehirde, Hoca Ahmet Yesevi adını taşıyan Uluslararası Türk-Kazak üniversitesi kurulmuştur³⁷.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ve Kazakistan ile ilişkilerinde Türkiye'ye büyük bir saygınlık ve öncelik kazandıran bu siyasi hamlesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin *Lozan, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Antakya'nın Anavatana katılması, 1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları* gibi dış siyaset tarihinde dikkat çeken diplomatik başarıları arasında yerini almıştır.

³⁷ 06 Haziran 1991 tarihinde Kazakistan'ın Türkistan şehrinde kurulan Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyetleri yetkililerinin 31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da imzaladıkları uluslararası anlaşma ile Türk Dünyasının ilk ortak devlet üniversitesine dönüşmüştür.

Kaynakça

Arşiv, Kitaplar ve Makaleler

Çeşitli Kurum ve Kuruluşların Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topulukları ile İlgili Olarak Yapmış Oldukları Anlaşmalar ve Faaliyetler, Ankara 1993.

Karpat, K., *Türkiye ve Orta Asya*, Çev. H. Gür, Ankara, 2003.

Keesing's Contemporary Archives, 1985, p. 34058;

Keesing's Contemporary Archives, 1986, pp. 34753-34754.

Roy, O., *La nouvelle Asie centrale ou la fabrication des nations*, Editions du Seuil, 1997, (*Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmâl Edilişi*, Çeviren Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

Şimşir, B. N., “Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, 1991 yılındaki Gelişmeler”, *Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (Bildiriler)*, H. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi Enstitüsü, Ankara 13 Nisan 1992, s. 58-98.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topuluklarıyla İlgili Olarak Yapmış Olduğu Çalışmalar, Ankara 1990-1993.

Türkistan'ın Bağımsızlığına Hizmet eden Yeni Türkistan'dan Seçilmiş Makaleler (1927- 1931), Ayaz Tarih Türkistan İdil- Ural Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topulukları Arasında Yapılan Anlaşmalar, İlişkiler ve Faaliyetler, 3 Cilt, Haz. Tahir Erdoğan Şahin, Fatma Zehra Esmeray, Metin Akgüney, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, Ankara, 1991- 1993.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topulukları Arasında Tek ve Çok Taraflı Olarak Yapılan Toplantı Tutanakları, Protokoller, Mutabakat Zabıtları, Anlaşma Metinleri, Sözleşmeler, Ankara 1990-1992.

Yeni Türkistan Mecmuası, Sayı 1, (5 Haziran1927),

Yaş Türkistan, San 1, (Dikabr, 1929), Paris.

Yaş Türkistan, Cilt 1 (1929-1930), haz. Timur Kocaoğlu, Ayaz Tarih Türkistan İdil- Ural Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Gazeteler:

Armaoğlu, F., “Nazarbayev'in Ziyareti”, *Tercüman*, 27 Eylül 1991.

—, “Kazakistan Ayaklanması”, *Tercüman*, 20 Aralık 1986.

Atay, Z., “Bir İsyan”, *Tercüman*, 22 Aralık 1986.

Cemal, H., “Altay Dağlarından Hazar Kıyısına”, *Cumhuriyet*, 16 Mart, 1991.

—, “Bakü'den Dostluk Telleri”, *Cumhuriyet*, 17 Mart 1991.

Cumhuriyet, 19 Aralık 1986, 20 Aralık 1986, 22 Aralık 1986, 23 Aralık 1986, 16 Mart 1991, 26 Eylül 1991, 27 Eylül 1991, 16 Aralık 1991.

Göze, E., “Demir Perde Deliniyor mu?”, *Tercüman*, 23 Aralık 1986.

Günaydın, 4 Aralık 1991.

Kohen, S., “Rusya’da Ne Oluyor”, *Milliyet*, 20 Aralık 1986.

Milliyet, 19 Aralık 1986, 26 Eylül 1991, 27 Eylül 1991, 18 Aralık 1991, 20 Aralık 1991.

Öymen, A., “Yeni Ufuklar”, *Milliyet*, 16 Mart 1991.

Özkök, E., *Hürriyet*, 4 Eylül 1991.

Öztuna, Y., “Kazakistan’da Olay”, *Tercüman*, 22 Aralık 1986.

Sabah, 17 Aralık 1991.

Tercüman, 16 Mart 1991, 19 Aralık 1986, 20 Aralık 1986, 23 Aralık 1986, 19 Aralık 1991, 26 Eylül 1991, 27 Eylül 1991, 20 Aralık 1986.

Ek 1: Milliyet, 19 Aralık, 1986.

Ek 2: Milliyet, 26 Eylül 1991.

